

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТІВ АРЕШТОВАНИХ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ РАДЯНСЬКИМИ СПЕЦСЛУЖБАМИ НА ОСНОВІ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ СЕЛА СТАРИЙ ОЛЕКСИНЕЦЬ

Бойко Іван,

здобувач вищої освіти першого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного педагогічного
університету імені В. Гнатюка
e-mail: ibojko089@gmail.com

Науковий керівник: **Алексієвський Леся,**

доктор історичних наук, професор,
кафедра всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

У період після Другої світової війни радянська влада здійснювала систематичні репресії проти українських націоналістів, які прагнули відновлення незалежності України. Одним із основних методів боротьби з націоналістичними рухами стали арешти, допити та фізичний і психологічний тиск з боку радянських спецслужб. Допити, проведені НКВС, а потім КГБ, мали на меті не лише отримання інформації про підпільні структури, але й зламу волі та сприяння примусовим зізнанням [1; 2].

Особливу увагу заслуговує вивчення архівних матеріалів кримінальних справ осіб, заарештованих у селі Старий Олексинець, зокрема в контексті тих, хто належав до націоналістичних організацій. Аналіз цих документів дозволяє глибше зрозуміти специфіку методів допитів, використовуваних радянськими органами безпеки, та відтворити картину того, як радянський режим прагнув зламати опір націоналістів, застосовуючи репресивні практики [3].

Допити українських націоналістів, які були арештовані радянськими спецслужбами в період після Другої світової війни, мали величезне значення для НКВС, оскільки саме через них вони намагалися здобути важливу інформацію про діяльність українських повстанців, їхніх співників та підтримку з боку місцевого населення. Важливість таких допитів полягала не лише в отриманні конкретних даних, а й у створенні атмосфери страху, що сприяло б придушенню будь-яких спроб опору режиму. Специфіка допитів в той період була надзвичайно жорстокою. Для того, щоб змусити людей до співпраці, радянські органи

використовували фізичні та психологічні тортури, часто навіть без наявності серйозних доказів чи конкретних звинувачень [2; 3].

Протокол допиту Шкоропара Степана Касьяновича, який міститься в його архівно-кримінальній справі, є яскравим прикладом жорстокості цих методів. Допит, за офіційними даними, тривав з 11:00 до 13:00, але сам текст протоколу є мінімальним і не відображає усі подробиці процесу. Це свідчить про те, що сам допит не міг тривати так довго, і, ймовірно, радянські спецслужби використовували побиття та інші тортури, щоб змусити затриманого до зізнань навіть при наявності мінімальної інформації [4].

Такі методи допитів були поширеними серед усіх арештованих мешканців села Старий Олексинець, як це відображено в їхніх архівно-кримінальних справах. Довга тривалість допитів, мінімалізм у документах і наявність слідів фізичних впливів на підслідних є свідченням того, що НКВС застосовувало жорстокі методи для отримання будь-якої, навіть найменшої, інформації, аби придушити будь-який спротив радянському режиму [2; 4].

НКВС під час допитів українських націоналістів часто вдавалося до методів, які були спрямовані не тільки на отримання правдивої інформації, але й на зміну або навіть додавання інформації до вже наданих свідчень. Архівно-кримінальна справа Шегери Івана Денисовича, бійця УПА, який працював у Службі Безпеки, є яскравим прикладом цього. У протоколі допиту, який відбувся 2 червня 1945 р., зазначено, що Іван Шегера давав інформацію про свою участь у боях УПА, однак у його показаннях він не повідомляв про це, що також підтверджується у спогадах «Незламне моє покоління» Євдокії Кекіш-Будник, медсестри УПА, членкині ОУН. Вона згадує, що ці дані були додані пізніше [6; 7, с. 38].

Така практика дописування інформації до протоколів допитів була характерною для діяльності НКВС. Спецслужби часто фальсифікували чи змінювали зміст допитів, додаючи не тільки неправдиві відомості, але й таку інформацію, яка значно ускладнювала ситуацію для ув'язнених. Вони могли на основі допитів інших арештованих дописувати у протоколи такі дані, які не відповідають дійсності, або навіть самостійно дописувати інформацію, аби збільшити термін ув'язнення чи сформулювати більш серйозні звинувачення проти підсудних. Ці зміни мали на меті не лише отримання додаткових свідчень, а й створення атмосфери, у якій кожен арештований ставав «підозрілим» чи «винним» навіть за відсутності доказів [7].

У результаті таких маніпуляцій і фальсифікацій більшість ув'язнених зазнавала значно більших термінів ув'язнення або навіть смертних вироків, оскільки протоколи допитів не відображали реальних показань, а

часто служили лише інструментом для посилення репресій та покарання, навіть коли надані свідчення не мали під собою фактичної основи [2].

Вищезгадана Євдокія Кекіш-Будник, медсестра УПА та членкиня ОУН, яка була арештована у Старому Олексинці, також у своїх спогадах розповідає про власний досвід допитів у радянських органах. Вона детально описує жорстокі методи, до яких вдавалися співробітники НКВС, щоб змусити її та інших ув'язнених до співпраці. За її словами, допити були не тільки психологічними, але й фізичними тортурами. Її били шлангами, різними металевими ключками, відливали холодною водою, що було частиною методів, спрямованих на фізичне зламання волі та підпорядкування людей [7, с. 41].

Ці тортури, які часто ставали частиною повсякденної практики НКВС, були направлені на отримання будь-якої інформації про діяльність УПА, ОУН і їхніх учасників. Спецслужби намагалися витягнути з кожного заарештованого найменші деталі, що могли б допомогти у розкритті мережі підпільників і придушенні національно-визвольного руху. Однак незважаючи на всі ці жорстокі методи, багато арештованих, зокрема й Євдокія, не піддавалися тортурам. Вони не розповідали нічого про своїх товаришів, не свідчили один проти одного, демонструючи неймовірну стійкість і відданість своїй справі [2].

Важливо відзначити, що цей аспект допитів, коли жертви не зраджували своїх співвітчизників, не зламувалися і навіть під тиском фізичних катувань не віддавали жодної важливої інформації, свідчить про величезну силу духу тих людей, які стали на боротьбу за незалежність України. Вони були готові витримувати ці жахливі умови, зберігаючи при цьому свою честь і вірність ідеалам, навіть ціною власних мук. НКВС, в свою чергу, продовжувало використовувати ці жорстокі методи з однією метою – зламати опір і знайти будь-які слабкі місця у руху, але стійкість українських націоналістів часто виявлялася непереможною, навіть перед найбільш варварськими тортурами [7].

Випадок з Мудрієвським Григорієм Нестеровичем є ще одним яскравим прикладом маніпуляцій і фальсифікацій, до яких вдавалися радянські спецслужби для забезпечення бажаного результату у справах проти українських націоналістів. Мудрієвський був арештований у 1944 р. за звинуваченням у співпраці з ОУН, і його справа стала частиною великої репресивної кампанії, спрямованої на придушення національного руху в окрузі. Однак через 20 років, 14 травня 1964 р., він звернувся до ціонаратури СРСР в Омську, куди його було виселено після ув'язнення, з проханням переглянути його справу, оскільки, на його думку, він був невинним, і його засудження було здійснене з порушенням усіх правових норм [5].

Мудрієвський надавав достатньо фактів, які підтверджували його невинність. Проте, замість того, щоб провести ретельне розслідування та

опитати реальних свідків, прокуратура КГБ вдалася до маніпуляцій. Вони не проводили допити тих свідків, на яких посилався сам Мудрієвський, а натомість опитували підставних осіб, які давали покази, що суперечили істині та сприяли підкріпленню звинувачень проти нього [5].

Особливо цікавою є історія одного зі свідків, Бобрика Олексія, який став важливою частиною цієї фальсифікації. У 21-й архівно-кримінальній справі жителів Старого Олексинця, яку я опрацював, присутній один і той же свідок – Бобрик Олексій. Батько цього свідка був головою села в період з 1939 по 1941 р., коли село перебувало в складі СРСР. Проте в кінці 1942 р. його батька було вбито членами ОУН за те, що він співпрацював з більшовиками і здавав НКВС перших членів ОУН, яких в червні 1941 р. було засуджено до розстрілу. У результаті цієї зради батько Олексія був вбитий націоналістами [4; 5; 6].

Зрозуміло, що в Олексія Бобрика виник мотив для того, щоб свідчити проти націоналістів, а особливо проти людей, які могли бути причетні до загибелі його батька. Його покази могли бути частково помстою за смерть батька, і він продовжував прорадянську політику в селі, намагаючись таким чином отримати прихильність радянських органів. Цей момент підкреслює не лише політичну складову, а й особисту зацікавленість свідка у наданні неправдивих показів [2].

Така ситуація є яскравим прикладом того, як радянські каральні органи свідомо використовували маніпуляції та махінації зі свідками, аби зібрати покази, які не лише мали б підтвердити винність обвинувачених, але й допомогли б посилити репресії проти борців за незалежність України. Свідки, які насправді не мали жодної інформації про діяльність ОУН або УПА, ставали частиною цього процесу, коли їхні особисті мотиви чи травми минулого використовувалися як інструменти для створення потрібного радянським органам образу «ворога народу» [1; 2].

Радянська система репресій не зупинялася на тому, щоб лише використовувати тортури та фізичні залякування. Вона активно маніпулювала доказами, підлаштовувала свідчення, залякувала людей, застосовувала помсту, аби забезпечити вигідний для себе результат. У результаті цього, навіть після стількох років, у справах українських націоналістів виникали нові викривлення, коли на основі неправдивих свідчень приймалися рішення, які мало мали спільного з правдою [3].

Цей випадок з Мудрієвським яскраво показує всю сутність радянської каральної машини, яка, аби досягти своїх цілей, була готова маніпулювати людьми, їхніми історіями та навіть використовувати особисті трагедії для того, щоб знищити опір і перетворити на «ворогів народу» тих, хто відстоював незалежність України [5].

Висновки. Аналіз архівно-кримінальних справ арештованих українських націоналістів із села Старий Олексинець дає змогу побачити

характерні особливості допитів, які проводили радянські спецслужби. Однією з головних рис таких допитів була їхня жорстокість. Спецслужби широко використовували фізичні тортури та психологічний тиск для отримання інформації. Протоколи допитів, як у випадку з Шкоропарем Степаном, свідчать про застосування побиття, що підтверджує серйозні методи насильства, яким піддавалися арештовані. Ці тортури мали на меті не лише отримати необхідну інформацію, але й змусити людей зламатися, зізнатися в усьому, навіть у тому, чого вони не скоювали. Однак, попри ці жорстокі методи, багато з українських націоналістів не здавались під тиском і відмовлялись свідчити один проти одного, зберігаючи вірність своїм переконанням.

Ще однією особливістю таких допитів була практика фальсифікації та маніпулювання свідченнями. У випадку з Шегерою Іваном Денисовичем, допит якого відбувався у 1945 р., стало очевидно, що навіть якщо арештований не давав значущої інформації, радянські органи все одно змінювали протоколи, додаючи те, чого не було насправді. Часто ці додатки походили від інших заарештованих, чи навіть були створені самостійно. Такі маніпуляції сприяли тому, щоб звинувачення проти націоналістів виглядали більш обґрунтованими, а самі обвинувачені отримували більші терміни ув'язнення.

Радянські каральні органи активно використовували не тільки фізичне насильство, а й психологічний тиск через особисті мотиви свідків. Як показує випадок з Бобриком Олексієм, чий батько був убитий членами ОУН, в нього виникала природна мотивація для того, щоб помститися та свідчити проти націоналістів. Олексій став свідком проти людей, яких вважав відповідальними за загибель батька, і ці покази використовувалися для подальшого обвинувачення націоналістів. Подібні випадки свідчать про те, як радянська система не лише фальсифікувала документи, але й використовувала особисті трагедії для досягнення своїх цілей.

Таким чином, допити українських націоналістів радянськими спецслужбами були не тільки фізично жорстокими, але й обтяжені численними фальсифікаціями та маніпуляціями з показами свідків. Це підтверджує загальну картину того, як радянська влада намагалася зламати опір націоналістичного руху, використовуючи всі доступні методи для отримання потрібних результатів і залякування населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Революційна боротьба на Тернопільщині. 1917–1939 рр. Тернопіль, 1959 р. 46 с.
2. Шегера Г.О., Старий Олексинець в коротких історичних нарисах, переказах і легендах. Тернопіль. Лілея 2003. 112 с.
3. Довгополук, В. Старий Олексинець [Текст] / В. Довгополук, Г. Івахів, Г. Шегера. Тернопільщина. Історія міст і сіл: у 3 т. Т. 2. Тернопіль, 2014. С. 591–595 : фот. кольор.

4. Архівно-кримінальна справа. По звинуваченню Шкоропара Степана Касьяновича за ст. 54-1»а» КК УРСР. ДАТО. Ф. Р-3429. Опис 3. Справа 13437-П. Оригінал. Машинопис.
5. Архівно-кримінальна справа. По звинуваченню Мудрієвського Григорія Нестеровича за ст. 54-1»а» КК УРСР. ДАТО. Ф. Р-3429. Опис 3. Справа 13434-П. Оригінал. Машинопис.
6. Архівно-кримінальна справа. По звинуваченню Шегери Івана Денисовича за ст. 54-1»а» КК УРСР. Архів САЗ УСБУ. Ф. Р-7. Справа 9015-П. Оригінал. Машинопис.
7. Будник – Кекіш Є. Незламне моє покоління. Тернопіль. Лілея 1997. 96 с.